

42. Jakytenko L. M. Vplyv podij 11 veresnja 2001 r. na amerykans'ko-azerbajdzhans'ki vidnosny (2000–2002 rr.) / L. M. Jakytenko / Zbirnyk naukovykh prac'. Serija «Istorija ta geografija» / Hark. nac. ped. un-t. im. G. S. Skovorody. – Harkiv: Kolegium, 2013. – Vyp.49. – S.105–109.

Kryvosheia I. I., candidate of historical sciences, Professor, Head of the Department of General History, Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychyina (Ukraine), igorkryvosheia@gmail.com

Yakymenko LM, Candidate of Philology, Uman State Pedagogical University, Paul Ticino (Ukraine, Uman), igorkryvosheia@gmail.com

The participation of the OSCE in resolving the armed conflicts in the post-soviet territories: the problem of Nagorno-Karabakh (1992–2016) and Donbas (2014–2016) (based on electronic mass media)

The beginning of the active phase of the military conflict between Armenia and the self-proclaimed Nihirno-Karabakh Republic on one side and Azerbaijan on the other on April 2, 2016 once again actualized the need for study of causes and consequences of regional conflicts in the former Soviet Union (from 1992) and involvement of international organizations, especially the OSCE as a mediator and guarantor of peaceful settlement of the situation in Nagorno-Karabakh, and also in Ukraine. Analysis of the materials involved Ukrainian and Russian online publications (over twenty), in which described the conflict, international action and activities of the OSCE to establish interstate dialogue between Baku and Yerevan. The content analysis of online publications made it possible to clarify communication aims of Russian and Ukrainian electronic newspapers, magazines and news agencies regarding the coverage of the armed conflict between.

Keywords: Azerbaijan, Armenia, Nagorno-Karabakh, OSCE, Minsk Group of the OSCE, USA, Russia, war.

Кривошея И. И., кандидат исторических наук, профессор, заведующий кафедрой всеобщей истории, Уманский государственный педагогический университет им. Павла Тычины (Украина, Умань), igorkryvosheia@gmail.com

Якименко Л. М., кандидат филологических наук, Уманский государственный педагогический университет им. Павла Тычины (Украина, Умань), igorkryvosheia@gmail.com

Участье ОБСЕ в решении вооруженных конфликтов на постсоветском пространстве: проблема Нагорного Карабаха (1992–2016) и Донбасса (2014–2016) (на материале электронных изданий)

Начало активной фазы военного противостояния между Арменией и самопровозглашенной Нагорно-Карабахской Республикой с одной стороны и Азербайджаном – с другой в ночь на 2 апреля 2016 года в очередной раз актуализировало необходимость исследования причин и последствий региональных конфликтов на постсоветском пространстве (1992 г.) и привлечения международных организаций, прежде всего ОБСЕ, в качестве посредника и гаранта мирного урегулирования сложившейся ситуации и в Нагорном Карабахе, и в Украине. К анализу привлечены материалы украинских и российских сетевых изданий (более двух десятков), в которых говорится о военных действиях, международной реакции и мерах ОБСЕ по налаживанию межгосударственного диалога между Баку и Ереваном.

Ключевые слова: Азербайджан, Армения, Нагорный Карабах, ОБСЕ, Минская группа ОБСЕ, Россия, США, ЕС, война.

* * *

УДК 94(470.62)«1945/1999»

Бондаренко В. Г., кандидат исторических наук, доцент кафедры украинознаводства, Запорізький національний університет (Україна, Запоріжжя), bondarenko_historic@ukr.net

САМОСТІЙНИЦЬКИЙ РУХ КОЗАКІВ ДОНУ, КУБАНІ І ТЕРЕКУ ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1945–1999 РР.)

Метою статті є дослідження самостійницького козацького руху козаків Дону, Кубані і Тереку після Другої світової війни. Завданнями статті є проаналізувати основні особливості козацького самостійницького руху на еміграції у 1945–1999 рр.; визначити основні організаційні форми та напрями діяльності козаків-націоналістів у післявоєнний період; дослідити причини та наслідки занепаду руху козаків-націоналістів. Основними методами

використаними у дослідженні є загальнонаукові, а також специфічно-історичні такі як історико-генетичний, історико-порівняльний, метод актуалізації.

Отже, після Другої світової війни козацька еміграція збереглася за межами СРСР, але значно втратила в чисельності. У 1945–1952 рр. центрами козацької еміграції стали табори переміщених осіб в Австрії та Німеччині. У 1960–1990-х рр. більшість козаків-емігрантів мешкали в США та Канаді. Основною самостійницькою організацією козаків Дону, Кубані і Тереку залишався козацький національний рух на чолі з Г. Білим та В. Глазковим. Рух активно підтримувався адміністрацією США та її союзниками. У 1970–1980-х рр. КНР став занепадати, а його чисельність значно скоротилася. Зміни в політичній системі світу та денационалізація козацької еміграції призвели до припинення його діяльності. Частково ідеї козаків-націоналістів були підхоплені окремими козацькими організаціями в Російській Федерації, але російське керівництво не підтримувало та заперечувало ідеї самостійності козаків Дону, Кубані і Тереку.

Ключові слова: козаки-націоналісти, Козацький національний рух, Дон, Кубань і Терек, самостійницький козацький рух, «Вольное казачество».

Розпад СРСР призвів до появи нових держав і зміни політичних режимів. У нових незалежних державах почалося будівництво регулярних армій, яке відбувалося в умовах міждержавних, міжнаціональних, політичних і релігійних конфліктів. Слабкість державної влади й неможливість виконання нею функцій держави викликали деєтатизацію військової сфери суспільства. У таких умовах важливе значення почали відігравати парамілітарні формування, які відігравали значну роль у воєнних діях в Афганістані, Сомалі, Сирії. До того ж, активно використовувалася така форма збройної боротьби як партизанська війна, основними учасниками якої були іррегулярні збройні формування. Одночасно загроза тероризму викликала необхідність охорони значної кількості важливих військових та економічних об'єктів і здійснення спеціальних операцій по боротьбі з терористами і сепаратистами. Ще одним фактором, який впливав на активізацію діяльності іррегулярних збройних формувань, була економічна криза. Перехід на ринкову економіку в колишніх соціалістичних країнах викликав необхідність економії державних коштів під час створення нових національних армій. Тому парамілітарні формування могли значно зменшити фінансове навантаження на державу.

Російська Федерація використала такі формування у Придністров'ї, Абхазії, Чечні та Дагестані. Серед іррегулярних формувань, використаних в інтересах Росії, значну групу становили козацькі. Після прийняття у 2005 р. законодавчих актів, які регламентували державну службу російського козацтва, було створено реєстрові козацькі організації, які перебували на державній службі. Для цих формувань виділялися значні кошти, озброєння, проводилася підготовка, що сприяло їхньому активному використанню у війнах і збройних конфліктах в інтересах Російської держави.

Події 2014–2015 рр. в Україні довели важливість державної уваги до таких формувань. Російська Федерація під час агресії проти української держави використала іррегулярні козацькі формування. У подіях пов'язаних з анексією Криму та розв'язання війни на Донбасі важливу роль відіграли представники Донського, Кубанського, Терського козацьких військ. Російські козацькі частини і зараз ведуть війну проти нашої держави. У цих умовах важливим є вивчення історії іррегулярних збройних формувань і організацій у тому числі самостійницького руху козаків Дону, Кубані і Тереку. На жаль, невідомою залишається діяльність самостійницьких козацьких організацій на еміграції, хоча вони бачили в Україні свого захисника та лідера у боротьбі з російським імперіалізмом. Дослідження історії самостійницьких організацій донських, кубанських і терських козаків допоможе у

веденні інформаційної боротьби та контрпропаганді на території України та Росії. Цим і обумовлена актуальність даного дослідження.

Після Другої світової війни значна група радянських громадян не повернулася на батьківщину і склала нову хвилю антирадянської еміграції. Серед них були представники всіх націй колишнього СРСР, у тому числі козаки Дону, Кубані і Тереку. Російські історики визначили цю групу емігрантів як «другу хвилю» російської еміграції. Проблема репатріації діяльності таборів інтернованих, переселення в нові країни перебування, громадсько-політична діяльність нової хвилі еміграції стали предметом вивчення дослідниками. Зазначимо, що гостра заполітизована теми й відсутність доступу до архівних джерел не сприяли вивченню її радянськими істориками до кінця 1980-х рр. Усе ж таки, окремі радянські історики вивчали репатріацію радянських громадян після війни та виникнення нової еміграції. У збірнику, присвяченому радянсько-французьким відносинам, згадувалося й про угоду із Францією про репатріацію і проблеми її проведення [1]. Радянські вчені, досліджуючи долю військовополонених і оstarбайтерів, приділяли увагу і їхньому поверненню до СРСР [2; 3; 4]. Робилися спроби спростувати дослідження західних істориків, прикладом є стаття, присвячена дослідженню М. Толстого, у якій повторювалися пропагандистські твердження про добровільність репатріації, відсутність репресій щодо репатріантів, перешкоди західних союзників [5].

Західна історіографія, аналізуючи долю колабораціоністських збройних формувань після війни, звертала увагу на проблеми репатріації, життя в таборах переміщених осіб, утворення нової хвилі антирадянської еміграції [6; 7]. Наприкінці 1980-х рр. для дослідників стали доступними раніше закриті архіви. З'явився доступ до документів радянських репатріаційних органів, дипломатичних установ та органів державної безпеки. К. Александров, відомий дослідник колабораціонізму, дослідив проблеми репатріації та зародження післявоєнної еміграції. Причому, головну увагу він звернув на примусову репатріацію козацьких колабораціоністів [8; 9]. Російська історіографія багато уваги приділила репатріації радянських громадян і значно менше зародженню нової хвилі еміграції. Відсутні комплексні дослідження післявоєнної еміграції із СРСР. Недостатньо було вивчено російську військову еміграцію після Другої світової війни. Зазначимо, що післявоєнну козацьку еміграцію було мало досліджено російськими істориками.

Виходячи з аналізу історіографії метою статті стало дослідження самостійницького козацького руху козаків Дону, Кубані і Тереку після Другої світової війни. Згідно до поставленої мети завданнями статті є: проаналізувати основні особливості козацького самостійницького руху на еміграції у 1945–1999 рр.; визначити основні організаційні форми та напрями діяльності козаків-націоналістів у післявоєнний період; дослідити причини та наслідки занепаду руху козаків-націоналістів. Основними методами використаними у дослідженні є загальнонаукові, а також специфічно-історичні такі як історико-генетичний, історико-порівняльний, метод актуалізації. Джерельною базою статті є опубліковані архівні документи, матеріали емігрантської преси, мемуари.

Результатом поразки нацистської Німеччини і її союзників стали докорінні зміни міжнародної ситуації.

Розкол світу на дві системи, що ворогують, встановлення тоталітарних режимів у країнах Центральної та Східної Європи, винахід ядерної зброї, початок «холодної війни» все це вплинуло на самостійницький рух козаків Дону, Кубані і Тереку на еміграції. Для кращого розуміння руху козаків-націоналістів зупинимось хоча б коротко на становищі російської еміграції після Другої світової війни. По-перше, російська еміграція втратила міжвоєнні країни-поселення: Польщу, Чехословаччину, Болгарію, Югославію, Румунію. Тільки у Франції після війни збереглася значна частина міжвоєнної еміграції та переселилися емігранти нової хвилі. Причому, значна кількість довоєнних емігрантів була заарештована радянськими органами державної безпеки і піддавалася репресіям. Інші емігранти були змушені у країнах Центральної та Східної Європи прийняти радянське громадянство. Певна частина, хоча й незначна, повернулася навіть із Франції та інших країн Західної Європи, підтримавши радянську владу. Природна смертність у важких умовах війни та загибель багатьох довоєнних емігрантів на службі в колабораціоністських формуваннях значно скоротило кількість міжвоєнних російських емігрантів. По-друге, примусова репатріація, як ми вже зазначали, не дала значного зростання росіян серед нової хвилі післявоєнної еміграції. Отже, скорочення кількості міжвоєнних емігрантів не було компенсовано припливом нових емігрантів. До того ж, серед міжвоєнних емігрантів найбільшу групу становили люди середнього або похилого віку. Молодь була представлена або тими дітьми, які були вивезені у 1920 р. із теренів Російської імперії, або вже народженими на еміграції. Російська еміграція не одержала значного поповнення молоддю з післявоєнної еміграції, а тому все більше старішала. По-третє, відбувався процес переселення до США, Канади, Австралії, країн Латинської Америки. У міжвоєнну добу там не було значних громад російської еміграції, та й дореволюційна еміграція до них була незначною. Тому російські громади значно програвали як у чисельності, так і впливовості українській еміграції. Американці ж намагалися наголосити на лідерстві російської еміграції і це викликало незадоволення впливових національних еміграцій, у тому числі й козацької.

Значні зміни відбулися і в російській військовій еміграції. Чисельність її різко скоротилася, а примусова репатріація вояків козацьких колабораціоністських формувань і вояків РВА не сприяли її поповненню. Вона також мало поповнювалася молоддю. Винятком були ті, хто вже в еміграції закінчив кадетські корпуси та юнкерські училища. Така молодь встигла повоювати в складі Російського охоронного корпусу або інших колабораціоністських формувань і не була видана до СРСР. Довоєнна військова еміграція була найбільш непримиренною, послідовною та проводила активну антикомуністичну боротьбу. Ставка її лідерів і переважної більшості рядових військових емігрантів на нацистську Німеччину мала негативні наслідки. Військова російська еміграція була дискредитована в очах західних країн і широких мас еміграції. Розчарування й безвихідь, пов'язані з поразкою нацистської Німеччини, призвели до психологічного зламу багатьох довоєнних військових емігрантів. Підсумком цього стало перетворення Російського загальновійськового союзу та інших довоєнних військових організацій у чисто ветеранські, які

ставили завдання соціальної допомоги власним членам. По-іншому діяли вояки власовської армії, козацьких та інших колабораціоністських формувань, які уникли примусової репатріації. Вони були значно молодшими, добре знали особливості радянської дійсності, бажали активно боротися з комунізмом, а тому й стали активним авангардом не тільки російської військової еміграції, але і всієї еміграції.

Проаналізуємо становище козацької еміграції після війни та місце в ньому прихильників ідей Козацького національно-визвольного руху. Вже було зазначено, що серед колабораціоністських козацьких частин, які не були примусово репатрійовані, був 1-й козацький полк Руського охоронного корпусу. Його командир терський козак А. Рогожин, зробив усе для збереження вояків корпусу. Після того, як 1 листопада 1945 р. корпус було офіційно розформовано і демобілізовано британською окупаційною владою, його козаки опинилися в таборах переміщених осіб. Полковник А. Рогожин створив Союз чинів Руського корпусу (СЧРК), який діяв на еміграції до 1999 р. і в найкращі часи мав 22 осередки в усьому світі. Від репатріації змогли приховатися й тисячі інших козаків. Центром концентрації козаків серед німецьких земель стала Баварія, у якій поруч з м. Мюнхеном знаходився великий табір переміщених осіб Шляйсгайм. 8 серпня 1947 р. у цьому таборі було створено Загальнокозацьку станицю, отаманом якої став донський козак полковник С. Болдирев. У тому ж році в Мюнхені було створено Загальнокозацький Центральний комітет, при якому працював Союз козацьких письменників і журналістів. На початку 1948 р. група відомих козацьких діячів на чолі з В. Харламовим оголосила про створення Донського військового уряду. 4 квітня того ж року в західних окупаційних зонах Німеччини відновив діяльність відомий ще з довоєнних часів Козацький союз, керівником якого став В. Харламов. У другій половині 1940-х рр. у Західній Німеччині було організовано незалежні козацькі організації у традиційних формах станиць і хуторів. Деяка кількість козаків входила до Союзу андріївського прапору, який діяв у 1948–1949 рр. Один із найбільш відомих командирів козацьких колабораціоністських формувань І. Кононов зміг уникнути примусової репатріації та намагався створити нову організацію Загальноемігрантське антикомуністичне зарубіжне об'єднання (ЗАЗО), яке не знайшло підтримки серед представників міжвоєнної еміграції та спадкоємців А. Власова. І. Кононов наприкінці 1940-х рр. емігрував до Австралії. До початку 1960-х рр. на території Німеччини діяли до 20-ти козацьких організацій [10].

Після Другої світової війни КНВР відновив свою діяльність, головним чином у таборах переміщених осіб у Німеччині, Австрії та Франції. Г. Білий у той час знаходився у французькій колонії Алжир, до якої його було інтерновано французькою владою на початку Другої світової війни. В. Глазков змінив назву КНВР на Козацький народний рух (КНР), а для керівництва ним було створено Верховне козацьке представництво (ВКП). Г. Білий залишався на посаді Верховного отамана [11]. Від імені цих організацій прихильники самостійності Дону, Кубані і Тереку звернулися до народів СРСР та Східної Європи. Вони закликали об'єднатися і разом боротися проти московського імперіалізму [12]. Основними напрямками діяльності КНР залишалися різноманітні

заходи зі святкування Покрови, Дня козацької преси на честь заснування журналу «Вольное Казачество» 10 грудня 1927 р., днів скорботи в річниці видачі козаків у травні 1945 р. [13; 14; 15]. Лідери козацьких організацій зустрічалися із членами козацьких осередків у Європі [16; 17]. Конфлікт між козацькою еміграцією та прихильниками «єдиної та неподільної» Росії продовжувався. Всі спроби приєднати козаків до установ російської еміграції не мали успіхів, а об'єднанчі з'їзди з росіянами були невдалими. Особливо наочним прикладом став з'їзд 2–3 вересня 1950 р. у США, який організували прихильники «єдиної та неподільної» Росії серед козацтва [18; 19]. Вороги козаків-націоналістів звинувачували їх у співробітництві з нацистами, причому щодо В. Глазкова та його прихильників звинувачення не були безпідставними [20; 21]. У відповідь козакаїці нагадували про співпрацю А. Власова з нацистами і також називали його прихильників колаборантами та фашистами [22].

Три групи серед «Вольного казачества» вирішили об'єднатися і для цього 8 червня 1948 р. було скликано з'їзд КНР. 20 червня 1948 р. Верховним отаманом було обрано на три роки Г. Білого. Фактично роботу здійснювали В. Глазков та І. Безуглов [23]. Після повернення Г. Білого до Франції він почав видавати часопис «Казак» у Парижі, а в Мюнхені в жовтні 1946 р. відновилося видання журналу «Казакія». Незабаром серед представників КНР повторилися події 1934–1935 рр. Г. Білий почав нехтувати демократичними принципами й підпорядковувати собі фінансову і організаційну діяльність, а В. Глазков та І. Безуглов звинувачували його в диктаторстві та зв'язках із радянською агентурою. Особливо конфлікт загострився в лютому-квітні 1951 р., коли фактично рух розколовся. У листопаді 1951 р. група В. Глазкова виграла суд у Німеччині за звинуваченням Г. Білого у зв'язках з радянськими агентами. Для вирішення конфлікту необхідно було скликати новий з'їзд. На Верховному козацькому крузі в січні 1952 р. перемогу одержала група Глазкова, яка начебто збрала 57 голосів від 13 000 членів. 15 січня 1952 р. Г. Білого було знято з посади отамана й виключено з організації, причому із забороною 15 років займати виборні посади в козацьких організаціях. Передбачалося, що Г. Білий постане перед козацьким судом після повалення комунізму. Правда, було враховано і так звані обставини, які пом'якшували провину: похилий вік, розумова відсталість та значний внесок у розбудову руху раніше. Новим Верховним отаманом було обрано генерала С. Макеева, якого було записано до Кубанського війська тільки під час Громадянської війни. У відповідь Г. Білий 5 лютого 1952 р. у своєму часописі «Казак» звинуватив В. Глазкова в тому, що ніякого з'їзду не було, а незначна група в нетверезому стані обрала нового отамана. До того ж, п'яні учасники з'їзду бешкетували і навіть побилися [24]. Такі дії керівників не додавали руху авторитету та сприяли його розколу.

КНР не припиняв надовго діяльності після ліквідації таборів переміщених осіб у Німеччині та Австрії. Його робота продовжувалася в цих країнах, хоча поступово центр руху перемістився до США і Канади, куди масово емігрували козаки. Після розколу початку 1950-х рр. боротьба всередині КНВР продовжувалася. Крім давніх суперників Г. Білого та В. Глазкова з'явилася третя група на чолі з І. Безугловим. Одночасно виходило чотири видання казакійського спрямування. Г. Білий

видавав газету «Казак», а В. Глазков «Казакію». Інші два видання «Казачья Жизнь» і «Казачье Единство» не мали чіткої позиції, то підтримуючи давніх суперників, то займаючи незалежну позицію. Авторитет Г. Білого був підірваний звинуваченнями у наявності в оточенні радянських агентів. Дійсно, заступник окружного отамана в Німеччині та Австрії і людина з близького оточення Г. Білого, П. Тягунов у березні 1956 р. втік на територію Східної Німеччини. Через радянські пропагандистські органи він вів агітацію проти козацької еміграції. І. Безуглов і його група була не менше дискредитована звинуваченнями німецької поліції й самими козаками у шахрайстві, фінансових підробках та аморальних вчинках [25]. Незважаючи на розколи, діяльність організації КНР продовжувалася. Традиційними для них стали заходи присвячені примусовій репатріації козаків у 1945 р. У пам'ятні дні відбувалися зібрання, панахиди, пам'ятні зустрічі. Наприклад, 3 червня 1956р. у м. Манчестері відбулася зустріч багатьох козаків з Великої Британії, на якій обговорювалася можливість установити на новому козацькому цвинтарі пам'ятник загиблим борцям за козацьку волю, у тому числі й під час примусових репатріацій [26]. В. Глазков, користуючись виведенням радянських військ із Австрії, побував у Відні і зустрівся з керівництвом країни. Цікаво, що він зробив дві доповіді для преси і громадськості, присвячені XX з'їзду КПРС та змінам у національній політиці в СРСР. Керівник КНР відвідав місця перебування козацької еміграції [27]. Не припинялася і боротьба з прихильниками серед козаків «єдиної та неподільної» Росії. Особливо гострі дискусії відбувалися між В. Глазковим та І. Поляковим, у яких обидва звинувачували один одного в одержанні грошей від іноземних держав. Причому це відбувалося у формі особистих образ і лайки [28]. Запекла боротьба відбувалася не тільки в Європі, але і у США. З 1947 по 1951 рр. до цієї країни з таборів переміщених осіб у Європі емігрувало 2 000 козаків. Так само як і в Європі, вони поділялися на сім політичних напрямів: прихильники КНР, І. Полякова, П. Попова, кубанські козаки на чолі з В. Науменком, прибічники кубанського конституціоналізму, група далекосхідних козаків, які прибули до Каліфорнії. Зазначимо, що міжвоєнна козацька еміграція у США була нечисленною і мала у своєму складі 7 станиць. У 1950 р. С. Єлатонцев і В. Черешнев створили Загальнокозацький світовий центр. Ця група одержала фінансову допомогу в розмірі 10 000 доларів на влаштування козаків із Європи. Інші групи впродовж наступних років звинувачували її в розкраданні грошей. Тому боротьба всередині козацької еміграції США також посилювалася [28].

Наприкінці 1950-х рр. Г. Білий і В. Глазков емігрували до США, але значна група козаків-емігрантів залишилася у ФРН. До 1965 р. у м. Мюнхен було продовжено видання журналу «Казакія». Така ситуація була обумовлена тим, що США і Канада не бажали приймати емігрантів які служили нацистській Німеччині. Усе ж таки обидва лідера козаків-націоналістів почали активно діяти на теренах США та Канади. У 1962 р. В. Глазков став Верховним отаманом та Головою КНР, хоча боротьба за владу між ним та Г. Білим продовжувалася. Об'єднання угруповань В. Глазкова та Г. Білого відбувається на новому козацькому Крузі у 1972 р., коли прихильники Г. Білого вступають до єдиної організації. Єдність у КНР продовжувалася недовго, і з середини

1970-х рр. почалася нова хвиля боротьби за владу. Спроби В. Глазкова провести новий козацький Круг і обратися Верховним отаманом були невдалі.

Уже у 1970-ті – на початку 1980-х рр. у КНР почали накопичуватися проблеми. Більшість членів були люди похилого віку, які припиняли свою діяльність і помирали. У віці 86 років 28 березня 1973р. помер Г. Білий у Нью-Йорку. Приток молоді до організації був незначний, а до того ж, багато хто з молодих людей підпав під процес денаціоналізації. У 1983р. В. Глазков на основі КНР створив Американський козацький комітет (АКК). Його діяльність не залишалася поза увагою спецслужб соціалістичного табору. Тричі, останній раз у 1985р., органи державної безпеки Соціалістичної Чехословаччини зверталися з вимогою видати В. Глазкова як військового злочинця. Американський уряд відмовлявся це зробити [29]. 28 листопада 1987р. у м. Нью-Йорк на 80-му році життя помер В. Глазков. Співчуття родині висловили представники українських організацій, у тому числі й українська редакція Радіо «Свобода» [30]. Після його смерті лідером козаків-націоналістів став І. Безуглов (молодший), син відомого дяча вільнокозацького руху. Діяльність організації все більше занепадала і 1999 р. І. Безуглов оголосив про розпуск організації [10].

Отже, після Другої світової війни козацька еміграція збереглася за межами СРСР, але значно втратила в чисельності. У 1945–1952 рр. центрами козацької еміграції стали табори переміщених осіб в Австрії та Німеччині. У 1960–1990-х рр. більшість козаків-емігрантів мешкали в США та Канаді. Основною самостійницькою організацією козаків Дону, Кубані і Тереку залишався козацький національний рух на чолі з Г. Білим та В. Глазковим. Рух активно підтримувався адміністрацією США та її союзниками. У 1970–1980-х рр. КНР став занепадати, а його чисельність значно скоротилася. Зміни в політичній системі світу та денаціоналізація козацької еміграції призвели до припинення діяльності КНР. Частково ідеї козаків-націоналістів були підхоплені окремими козацькими організаціями в Російській Федерації, але російське керівництво не підтримувало та заперечувало ідеї самостійності козаків Дону, Кубані і Тереку. На наш погляд, історія самостійницького руху який існував з 1927 по 1999 рр. потребує подальшого дослідження науковцями.

Список використаних джерел

1. СССР-Франция: из истории политических экономических и культурных отношений. – М.: Изд-во ИМО, 1960. – 92 с.
2. Слинко И.И. Угон населения Украины в фашистское рабство / И. И. Слинко // Немецко-фашистский оккупационный режим (1941–1945 гг.). – М.: Политиздат, 1965. – С.219–230.
3. Семиряга М.И. Советские люди в европейском сопротивлении / М. И. Семиряга; АН СССР, Ин-т воен. истории М-ва обороны СССР. – М.: Наука, 1970. – 351 с.
4. Семиряга М.И. Тюремная империя нацизма и ее крах / М.И. Семиряга. – М.: Юрид. лит., 1991. – 381 с.
5. Васильев В. По поводу одной фальшивки / В. Васильев, В. Соколов // Международная жизнь. – 1978. – №8. – С.124–128.
6. Bethell N. The last secret: the delivery to Stalin of over two million Russians by Britain and the United States / Nicholas Bethell. – New York: Basic Books, 1974. – 224p.
7. Бетелл Н. Последняя тайна: [о репатриации сов. военнопленных в годы Второй мировой войны] / Н. Бетелл; [предисл. Х. Тревор-Ропера; пер. с англ. И. Голомшток]. – М.: Новости, 1992. – 256 с.
8. Александров К.М. Из истории насильственной репатриации (1945–1946 гг.) / К.М. Александров // Россия и Запад.-СПб: Изд-во Санкт-Петербургского Университета, 1996. – С.225–253.

9. Александров К.М. Последнее предательство Второй мировой [Электронный ресурс] / К. М. Александров. – Режим доступа: http://www.ruskline.ru/monitoring_smi/2005/07/20/poslednee_predatelstvo_vtoroj_mirovoj/
10. Бурда Э. Казачье зарубежье в послевоенное время [Электронный ресурс] / Эдуард Бурда. – Режим доступа: <http://www.apn.ru/publications/print29047.htm>
11. От Казачьего народного представительства // Казакия. – 1947. – №7. – С.35.
12. Бочаров И. Казачье Слово к народам Востока Европы, поработанным русским большевистским империализмом / И. Бочаров // Казакия. – 1947. – №3. – С.1–3.
13. Казачья Хроника. Покров в Мюнхене, Канаде, Австрии, Бельгии // Казакия. – 1950. – №17. – С. 43–47.
14. Все на казачий путь! // Казакия. – 1947. – №2. – С.1–4.
15. Казачья идея // Казакия. – 1947. – №2. – С.4–5.
16. Казачий съезд в Великобритании // Казакия. – 1950. – №15–16. – С.14.
17. В Париже // Казакия. – 1950. – №15–16. – С.15.
18. Гарбуз И. Общеказачьему журналу в Америке / И. Гарбуз // Казакия. – 1947. – №6. – С.25–28.
19. Еременко Г. Съезд Казачьего Центра в Фармингдел (США) / Г. Еременко // Казакия. – 1950. – №15–16. – С.30–33.
20. Гарбуз И. Историческая справка / И. Гарбуз // Казакия. – 1947. – №4. – С.19–23.
21. Кто же является нацистом и квислингом? // Казакия. – 1950. – №15–16. – С.25–27.
22. Бочаров И. Правда о ген. А.А. Власове и власовцах / И. Бочаров // Казакия. – 1950. – №14. – С.12–17.
23. Засідання Верховного Козачого Круга // Українські Вісті. – 1948. – 30 червня.
24. Наша платформа и наши задачи // Донская Целина. – 1952. – №1. – С.2–5.
25. Ответы на письма в редакцию // Казачья Жизнь. – 1956. – №41. – С.2–3.
26. Годовщина казачьей трагедии в долине Дравы // Казачья Жизнь. – 1956. – №41. – С.18–19.
27. Председатель Верховного казачьего представительства в Австрии // Казачья Жизнь. – 1956. – №41. – С.19–20.
28. Последняя хроника // Казачья Жизнь. – 1956. – №41. – С.25–26.
29. Бондаренко И. И. Летопись казачества. Казаки в Центральной Европе / Игорь Бондаренко, Йозеф Дольеши. – Братислава: Европейский Центр Изобразительных Искусств, 2014. – С.240–241.
30. Свобода. – 1987. – 2 грудня.
12. Bocharov I. Kazach'e Slovo k narodam Vostoka Evropy, poraboshhennym russkim bol'shevickim imperIALIZMOM / I. Bocharov // Kazakija. – 1947. – №3. – С.1–3.
13. Kazach'ja Hronika. Pokrov v Mjunhene, Kanade, Avstrii, Bel'gii // Kazakija. – 1950. – №17. – С.43–47.
14. Vse na kazachij put'! // Kazakija. – 1947. – №2. – С.1–4.
15. Kazach'ja ideja // Kazakija. – 1947. – №2. – С.4–5.
16. Kazachij sjezd v Velikobritanii // Kazakija. – 1950. – №15–16. – С.14.
17. V Parizhe // Kazakija. – 1950. – №15–16. – С.15.
18. Garbuz I. Obshhekazach'emu zhurnalnu v Amerike / I. Garbuz // Kazakija. – 1947. – №6. – С.25–28.
19. Eremenko G. Sjezd Kazach'ego Centra v Farmingdel (SShA) / G. Eremenko // Kazakija. – 1950. – №15–16. – С.30–33.
20. Garbuz I. Istoricheskaja spravka / I. Garbuz // Kazakija. – 1947. – №4. – С.19–23.
21. Kto zhe javljaetsja nacistom i kvislingom? // Kazakija. – 1950. – №15–16. – С.25–27.
22. Bocharov I. Pravda o gen. A.A. Vlasove i vlasovcax / I. Bocharov // Kazakija. – 1950. – №14. – С.12–17.
23. Zasedannja Verhovnogo Kozachogo Kruga // Ukrai'ns'ki Visti. – 1948. – 30 chervnja.
24. Nasha platforma i nashi zadachi // Donskaja Celina. – 1952. – №1. – С.2–5.
25. Otveti na pis'ma v redakciju // Kazach'ja Zhizn'. – 1956. – №41. – С.2–3.
26. Godovshhina kazach'ej tragedii v doline Dravy // Kazach'ja Zhizn'. – 1956. – №41. – С.18–19.
27. Predsedatel' Verhovnogo kazach'ego predstavitel'stva v Avstrii // Kazach'ja Zhizn'. – 1956. – №41. – С.19–20.
28. Poslednjaja hronika // Kazach'ja Zhizn'. – 1956. – №41. – С.25–26.
29. Bondarenko I. I. Letopis' kazachestva. Kazaki v Central'noj Evrope / Igor' Bondarenko, Jozef Dolejsi. – Bratislava: Evropejskij Centr Izobrazitel'nyh Iskusstv, 2014. – С.240–241.
30. Svoboda. – 1987. – 2 grudnja.

References

1. SSSR-Franciya: iz istorii politicheskikh jekonomicheskikh i kul'turnyh otnoshenij. – M.: Izd-vo IMO, 1960. – 92s.
2. Slin'ko I.I. Ugon naselenija Ukrainy v fashistskoe rabstvo / I. I. Slin'ko // Nemecko-fashistskij okkupacionnyj rezhim (1941–1945 gg.). – M.: Politizdat, 1965. – С.219–230.
3. Semirjaga M.I. Sovetskie ljudi v evropejskom soprotivlenii / M. I. Semirjaga; AN SSSR, In-t voen. istorii M-va oborony SSSR. – M.: Nauka, 1970. – 351s.
4. Semirjaga M.I. Tjurnejnaja imperija nacizma i ee krah / M. I. Semirjaga. – M.: Jurid. lit., 1991. – 381s.
5. Vasil'ev V. Po povodu odnoj fal'shivki / V.Vasil'ev, V. Sokolov // Mezhdunarodnaja zhizn'. – 1978. – №8. – С.124–128.
6. Bethell N. The last secret: the delivery to Stalin of over two million Russians by Britain and the United States / Nicholas Bethell. – New York: Basic Books, 1974. – 224 p.
7. Betell N. Poslednjaja tajna: [o repatriacii sov. voennoplennyh v godu Vtoroj mirovoj vojny] / N.Betell; [predisl. H. Trevor-Ropera; per. s angl. I. Golomshtok]. – M.: Novosti, 1992. – 256s.
8. Aleksandrov K.M. Iz istorii nasil'stvennoj repatriacii (1945–1946 gg.) / K.M. Aleksandrov // Rossiya i Zapad.-SPb: Izd-vo Sankt-Peterburgskogo Universiteta, 1996. – С.225–253.
9. Poslednee predateľ'stvo Vtoroj mirovoj [Jelektronnyj resurs] / K. M. Aleksandrov. – Rezhim dostupa: http://www.ruskline.ru/monitoring_smi/2005/07/20/poslednee_predatelstvo_vtoroj_mirovoj/
10. Burda Je. Kazach'e zarubezh'e v poslevoennoe vremja [Jelektronnyj resurs] / Jeduard Burda. – Rezhim dostupa: <http://www.apn.ru/publications/print29047.htm>
11. Ot Kazach'ego narodnogo predstavitel'stva // Kazakija. – 1947. – №7. – С.35.
12. Bocharov I. Kazach'e Slovo k narodam Vostoka Evropy, poraboshhennym russkim bol'shevickim imperIALIZMOM / I. Bocharov // Kazakija. – 1947. – №3. – С.1–3.
13. Kazach'ja Hronika. Pokrov v Mjunhene, Kanade, Avstrii, Bel'gii // Kazakija. – 1950. – №17. – С.43–47.
14. Vse na kazachij put'! // Kazakija. – 1947. – №2. – С.1–4.
15. Kazach'ja ideja // Kazakija. – 1947. – №2. – С.4–5.
16. Kazachij sjezd v Velikobritanii // Kazakija. – 1950. – №15–16. – С.14.
17. V Parizhe // Kazakija. – 1950. – №15–16. – С.15.
18. Garbuz I. Obshhekazach'emu zhurnalnu v Amerike / I. Garbuz // Kazakija. – 1947. – №6. – С.25–28.
19. Eremenko G. Sjezd Kazach'ego Centra v Farmingdel (SShA) / G. Eremenko // Kazakija. – 1950. – №15–16. – С.30–33.
20. Garbuz I. Istoricheskaja spravka / I. Garbuz // Kazakija. – 1947. – №4. – С.19–23.
21. Kto zhe javljaetsja nacistom i kvislingom? // Kazakija. – 1950. – №15–16. – С.25–27.
22. Bocharov I. Pravda o gen. A.A. Vlasove i vlasovcax / I. Bocharov // Kazakija. – 1950. – №14. – С.12–17.
23. Zasedannja Verhovnogo Kozachogo Kruga // Ukrai'ns'ki Visti. – 1948. – 30 chervnja.
24. Nasha platforma i nashi zadachi // Donskaja Celina. – 1952. – №1. – С.2–5.
25. Otveti na pis'ma v redakciju // Kazach'ja Zhizn'. – 1956. – №41. – С.2–3.
26. Godovshhina kazach'ej tragedii v doline Dravy // Kazach'ja Zhizn'. – 1956. – №41. – С.18–19.
27. Predsedatel' Verhovnogo kazach'ego predstavitel'stva v Avstrii // Kazach'ja Zhizn'. – 1956. – №41. – С.19–20.
28. Poslednjaja hronika // Kazach'ja Zhizn'. – 1956. – №41. – С.25–26.
29. Bondarenko I. I. Letopis' kazachestva. Kazaki v Central'noj Evrope / Igor' Bondarenko, Jozef Dolejsi. – Bratislava: Evropejskij Centr Izobrazitel'nyh Iskusstv, 2014. – С.240–241.
30. Svoboda. – 1987. – 2 grudnja.

Bondarenko V. G., Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Department of Ukrainian Studies, Zaporizhzhya National University (Ukraine, Zaporizhzhya), bondarenko_historic@ukr.net

Independence movement Cossacks of the Don, Kuban and Terek after the Second World War (1945–1999 years)

The aim of the article is to study the movement for the independence of the Don Cossacks of the Kuban and Terek after World War II. The objectives of the article is to analyze the main features of the movement for the independence of the Cossacks in emigration in the years 1945–1999; define the basic organizational forms and activities of the Cossacks-nationalists in the postwar period; investigate the causes and consequences of the decline of the movement of nationalist Cossacks. The main methods used in the study are the general scientific and specific historical, such as the historical-genetic, historical and comparative, updating method. So, after the Second World War, Cossack emigration remained outside the Soviet Union, but lost significantly in number. In 1945–1952, the Centre Cossack emigration became displaced persons camps in Austria and Germany. In 1960–1990 years of the majority of the Cossacks emigrants living in the United States and Canada. The main organization that fought for the independence of the Don Cossacks of the Kuban and Terek Cossack national movement was headed by I. Belym and V. Glazkovym. Movement is actively supported by the US administration and its allies. In 1970–1980 years of the Cossack national movement went into decline, and its numbers dramatically declined. Changes in the political world and the denationalization of Cossack immigration system led to the cessation of its operations. Part of the idea of Cossack nationalists were picked up by private Cossack organizations in the Russian Federation, but the Russian government did not support the idea and denied the Don Cossack independence, Kuban and Terek.

Keywords: Cossack nationalists, Cossack national movement, Don, Kuban and Terek, cossack movement for independence, «Free Cossacks».

Бондаренко В. Г., кандидат исторических наук, доцент кафедры украинологии, Запорожский национальный университет (Украина, Запорожье), bondarenko_historic@ukr.net

Движение за самостоятельность казаков Дона, Кубани и Терка после Второй мировой войны (1945–1999 гг.)

Целью статьи является исследование движения за самостоятельность казаков Дона, Кубани и Терка после Второй мировой войны. Задачами статьи является проанализировать основные особенности движения за самостоятельность казаков в эмиграции в 1945–1999 гг.; определить основные организационные формы и направления деятельности казаков-националистов в послевоенный период; исследовать причины и последствия упадка движения казаков-националистов. Основными методами использованными в исследовании являются общенаучные, а также специфически исторические такие как историко-генетический, историко-сравнительный, метод актуализации. Итук,

после Второй мировой войны казачья эмиграция сохранилась за пределами СССР, но значительно потеряла в численности. В 1945–1952 гг. центрами казачьей эмиграции стали лагеря перемещенных лиц в Австрии и Германии. В 1960–1990-х годах большинство казаков-эмигрантов жили в США и Канаде. Основной самостоятельной организацией казаков Дона, Кубани и Терека оставалось казачье национальное движение во главе с И. Бельм и В. Глазковым. Движение активно поддерживалось администрацией США и ее союзниками. В 1970–1980-х гг. КНД пришел в упадок, а его численность значительно сократилась. Изменения в политической системе мира и денационализация казачьей эмиграции привели к прекращению ее деятельности. Частично идеи казаков-националистов были подхвачены отдельными казачьими организациями в Российской Федерации, но российское руководство не поддерживало и отрицало идеи самостоятельности казаков Дона, Кубани и Терека.

Ключевые слова: казаки-националисты, Казачье национальное движение, Дон, Кубань и Терек, самостоятельное казачье движение, «Вольное казачество».

* * *

УДК 008(477)(093.3)

Вережомська С. Ж.,
кандидат історичних наук, доцент кафедри
педагогіки та суспільних наук, Полтавський
університет економіки і торгівлі (Україна, Полтава),
svetlana_verezom@mail.ru

ДІЯЛЬНІСТЬ ФЕДОРА ЕРНСТА З ДОСЛІДЖЕННЯ І ЗБИРАННЯ ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ ХУДОЖНИКІВ Г. ГОЛЬПЕЙНА ТА ГРОТЕ

Стаття присвячена плідній та копійчій праці визначного українського вченого-мистецтвознавця та музейного діяча Федора Людвиговича Ернста з дослідження творчості художників – Генріха Гольпейна та Гроге. Обіймаючи посаду завідувача художнім відділом Всеукраїнського історичного музею ім. Т. Шевченка впродовж 1923–33 рр. і займаючись систематизацією та поповненням його фондів він практично відкрив для широкого загалу цих, на той час, невідомих митців. На основі аналізу архівних матеріалів досліджено і розкрито внесок Ф. Ернста у розшукування, придбання для художнього відділу творів портретиста Г. Гольпейна та пейзажиста Гроге та популяризації їх творчості.

Ключові слова: Ф. Ернст, Генріх Гольпейн, Гроге, музей, мистецтвознавство, історія Києва, Всеукраїнський історичний музей ім. Т. Шевченка, Національний художній музей України.

Сьогодні, мабуть найактуальнішими за чверть століття незалежності України, є ідеї відродження національної культури з одночасним осмисленням вітчизняного минулого, вироблення об'єктивних критеріїв оцінки історичних подій та діяльності окремих особистостей.

Яскравою постаттю серед численних діячів української культури ХХ ст. був Федір Людвигович Ернст (1891–1942) – визначний вчений-мистецтвознавець, пам'яткоохоронець і музейний працівник, який близько двадцяти років свого життя присвятив дослідженню, збереженню та збагаченню української національно-культурної спадщини.

Добре відомий як талановитий вчений-мистецтвознавець Федір Ернст, був призначений 1 грудня 1923 р. Київською губполітпросвітою на посаду завідувача художнім відділом І Державного музею (з 1924 р. – Всеукраїнського історичного музею ім. Т. Шевченка). При цьому Федір Людвигович був, фактично, першим завідувачем художнього відділу Всеукраїнського історичного музею ім. Т. Шевченка (сьогодні – Національний художній музей України) [16, арк. 20зв]. Своім головним завданням впродовж своєї десятирічної праці на цій посаді він визначав як збирання творів митців, що пов'язані своїм походженням або творчістю з Україною.

Працелюбний і закоханий у свою справу, Федір Ернст не тільки дослідив та систематизував вже існуючі мистецькі збірки Всеукраїнського історичного музею, а й відкрив для широкого загалу декілька цікавих художників.

Так, проводячи на початку своєї роботи у художньому відділі детальну інвентаризацію фондів, він зацікавився прекрасними творами живописця Генріха Гольпейна (в Ф. Ернста – Гольпейна), портретиста південно-німецької школи. Цей художник «був досі фактично невідомий в нашій літературі», – зазначив у 1927 р. Ф. Ернст. – Дві-три дрібних нотатки про нього у західній літературі розгублені по давніх, маловідомих, італійських, австрійських, чеських виданнях. Фактично його знали лише у м. Відні, де в міському музеї є чотири портрети, писані Гольпейном» [3, с. 5]. Однак допитливий дослідник з'ясував, що один із періодів творчості живописця проходив в Україні, де впродовж 1844–1858 рр. він написав низку портретів тогочасної української аристократії. Вважаючи Генріха Гольпейна «майстром першорядної ваги» для української культури, який був «досі не досліджений і так ґрунтовно позабутий», – Федір Людвигович вирішив повернути його з незаслуженого забуття [3, с. 7].

На початку 1925 р. він дослідив і детально описав усі твори живописця, які мав на той час Всеукраїнський історичний музей. Ці десять портретів пензля Г. Гольпейна були експоновані на першій виставці «Українського портрету XVII–XX ст.», організованій завідувачем художнім відділом у липні того ж року. А у виданому до виставки каталозі були подані перші відомості про діяльність цього майстра в Україні [17, с. 34–35, 52–53].

Заохотившись витонченою манерою виконання портретів, Федір Ернст продовжував по крупинах збирати відомості про життя прекрасного, але маловідомого на той час художника, аналізувати його творчість. Про що копійку й напружену працю лаконічно розповідає його щоденник: «[2 лютого 1926] В Музеї працював над Гольпейном, виявлено авторство портрета Іджковської. 19 лютого [того ж року]. З 11 до 2-ої розшукував по Лук'янівці портрети Гольпейна у прив[атних] збірках. Оглянув збірку Райха» [8, арк. 23–23зв]. Дізнавшись під час подібних розшуків, що один із цікавих творів майстра вивезено його власником Ігнасієм Рабінерзоном до Варшави, Ф. Ернст вступає з ним у листування й отримує відомості про це полотно. Подвійний портрет пензля Г. Гольпейна (можливо автопортрет), який походив зі збірки В. Д. Жевахова з Прилуччини, був придбаний його власником 1920 р. у Київському антикварному магазині. Йдучи назустріч побажанням Федора Людвиговича, І. Рабінерзон надіслав до Історичного музею якісну фотографію та детальний опис названого полотна [14, арк. 3–4].

У 1926 – на початку 1927 р. Ф. Ернст продовжував розшукувати праці живописця по різних містах України та досліджувати їх походження. Так, 13 квітня 1927 р. він помітив у щоденнику: «В Музеї шукав матеріали про Ржевського (виявилось що портрет Гольпейна – у чорній оксамитовій блузі не Собачинського збірки, а від Ржевського)... Послав листа Гірсу у Золотоношу з запитанням про Ланге, власників Гольпейна» [8, арк. 38].

Одночасно Федір Людвигович збирав інформацію по інших музеях України. Зокрема він звернувся до Черкаського окружного музею з проханням «повідомити, чи посідає Музей серед творів малярства портрети, писані художником Гольпейном (підпис *Holipeini*), який одвідував у 1840–1850 рр. де-які панські маєтки на Черкащині й писав там портрети». У разі існуванні у Музеї таких полотен Ф. Ернст просив надіслати їх описи «з зазначенням тексту підпису, дати, розмірів, матеріалу, портретованої особи й